

**«Дніпропетровська козаччина»
(історія козацтва в працях дніпропетровських істориків останнього десятиліття)**

Спробуй, шановний читачу, уявити собі простір сучасного українського козакознавства без імен Г.К.Швидько, С.М.Плохія, Ю.А.Мицика, І.С.Стороженка, В.А.Брехуненка, В.М.Заруби. Так, змушені з тобою погодитися: в такому випадку обличчя вітчизняної історичної науки на межі ХХ–ХХІ ст. мало б цілком іншу якість та характеристики, бо за цими науковцями не лише їх численні твори, але й багато послідовників та учнів, амбітні намагання затвердити власні погляди, велика письменницька активність.

Згадані постаті, при всій особистій і творчій несхожості, об'єднані не випадково. Будучи наприкінці 1980-х рр. дніпропетровцями, ці науковці представляли яскравий, багатообіцяючий і, ризикнемо сказати, найпотужніший на той час вітчизняний напрямок досліджень ранньомодерної історії України. Переважна більшість з них – “брати і сестри” однієї наукової школи, які й до сьогодні з гордістю ведуть свій науковий родовід з “шинелі” М.П.Ковальського. Тому, будучи добре підготовленими у джерелознавчому плані, вони виявилися водночас суспільно і науково суперзатребуваними в період становлення незалежної України, коли козацька проблематика не лише була легалізована суспільною ситуацією, але й сама стала активним “гравцем” на політичному полі. Козакознавчі студії, будь-якого жанру і якості, безвідносно волі їх творців, набували тоді не лише, а нерідко не стільки, наукового характеру, скільки вигляду громадського і політичного маніфесту. Такий суспільно-політичний і науковий попит на межі 80-х – 90-х рр. на кваліфікованих та енергійних фахівців „вирвав” з “цеху” місцевих істориків С.М.Плохія, Ю.А.Мицика та В.А.Брехуненка. Цей відрив стався не тільки механічно. Згадані фахівці зараз ідентифікуються іншими та ідентифікують самі себе поза “дніпропетровським цехом істориків” або як “сучасний канадський”, або “київські історики”. В цьому контексті оригінальністю визначається самовизначення В.А.Брехуненка, який, припускаю, що не лише жартуючи, відмовляючись від самоідентифікації не тільки як “дніпропетровець”, але навіть “киянин”, називав себе в приватній розмові “козаком Інгулецької паланки”. Цікаво, а як це відображається на творчих підходах авторів? Наприклад, в нещодавній статті С.М.Плохія з проблем козакознавства праці вчорашніх земляків не згадані зовсім [1].

Це надає нам коректну можливість залишити твори трьох вищезгаданих дослідників здебільшого поза межами нашого огляду, присвяченого в основному козакознавчим студіям тих авторів, які самі продовжують ідентифікувати свою творчість з регіональним (або провінційним [2]) історіописанням, вважаючи себе дніпропетровськими істориками. Ми також цілком свідомо оминули публіцистичний та науково-популярний жанри. Це сталося зовсім не через зверхне ставлення до подібної літератури. Навпаки, її

спеціальний аналіз уявляється нам дуже корисним і важливим, але він не може надати адекватні відповіді на питання щодо розвитку фахових студій в даній галузі.

Метою статті є розгляд загальних тенденцій розвитку козакознавчих досліджень „дніпропетровським цехом істориків”, виявлення регіональної специфіки вивчення цього явища. Тому заздалегідь просимо вибачення у тих, чий творчий доробок не буде врахований, або врахований частково, бо не маємо тут претензій на всеосяжну повноту, що, вважаємо, було б цілком доречним у жанрі регіональної проблемної бібліографії як одного з першочергових завдань новостворюваного філіалу Інституту козацтва. Гадаємо, що такого роду видання мало б завдання не лише підсумувати розвиток „дніпропетровської козащини” у ХХ столітті, але й продовжити хоча й відносно нещодавню, але вже сьогодні досить виразну традицію укладання регіональних дисциплінарних, персонологічних, проблемних, журнальних історичних бібліографій, покажчиків, каталогів, довідників [3].

Сподіваємося, що і наш огляд зможе бути корисним не лише для підбиття певних підсумків, оцінки пройденого дніпропетровською регіональною історіографією шляху, але й відправною точкою щодо визначання майбутніх завдань та перспективних напрямків вивчення цієї ділянки вітчизняної історії.

Інституційно осередки дослідження проблематики козацтва компактно „розташовані” в межах історичного факультету Дніпропетровського національного університету (ДНУ), кафедри історії та політичної теорії Національного гірничого університету (НГУ) та Дніпропетровського історичного музею ім. Д.І.Яворницького (ДІМ).

Серед фахівців істфаку провідними козакознавцями, тобто дослідниками у творчості яких ці проблеми займають головне місце, в тому числі в дисертаційному жанрі, є І.С.Стороженко, О.А.Репан, С.М.Каюк (Могульова). Окрім них окремі сюжети та питання історії козацтва розглядалися в текстах Г.М.Виноградова [4], О.М.Посунько [5], Т.Ф. Литвинової [6], О.І. Журби [7]. До когорти козакознавців останніми роками, для багатьох дещо несподівано, долучився загін університетських археологів (І.Ф. Ковальова, З.П. Маріна, В.М. Шалобудов, В.О. Векленко), у дослідженнях і працях яких починає вимальовуватися своєрідний науковий напрямок козацької археології [8].

На початку 90-х рр. захоплення козацькою проблематикою в ДНУ ледве не оформилося у вигляді спеціалізованого часопису. Але внаслідок організаційних та матеріальних перешкод вийшло всього два випуски чи то журналу, чи то альманаху „Козацтво”. З того часу „трибуною” для університетських козакознавців стала як місцева наукова періодика (здебільшого збірники ДНУ та НГУ), так і центральні та регіональні видання України.

Наступним інституційним осередком як вивчення козацької історії, так і взагалі розвитку історичної науки в дніпропетровському регіоні з середини 90-х рр. став НГУ, фахівці якого здебільшого генетично пов’язані з істфаком ДНУ як його колишні викладачі, студенти, пошукачі. Серед істориків НГУ історія козацтва домінує у творчому доробку Н.В.Ченцової [9]. Для інших ця проблематика, більшою, або меншою мірою залишається якщо не

маргінальною, то однією з тем творчості. Насамперед це стосується доробку безумовного регіонального лідера у вивченні вітчизняної історії другої половини XVII–XVIII ст. Г.К. Швидько, її учнів Б.О.Галя [10] та А.В.Поуха [11]. Провідною трибуною не лише істориків НГУ, але й всього дніпропетровського регіону заслужено вважається „Гуманітарний журнал”, хоча козакознавчі студії істориків-„гірників” охоче друкують як регіональні, так і центральна фахові видання.

Безумовно, найстарішим та авторитетним центром козакознавства в Дніпропетровську залишається історичний музей імені Д.І. Яворницького, науковці і співробітники якого, не лише зберігають та музейними засобами пропагують історію регіону, але активно вивчають її, виступаючи як на сторінках власних збірників, так і в інших місцевих та центральних виданнях. Серед них треба в першу чергу виділити праці С.В.Абросимової, В.М.Бекетової, А.С.Журби [12] та інших.

Деяко окремих інституційний „ретраншемент” облаштував для себе В.М. Заруба, який працює в Юридичній академії МВС. Власною постаттю та численними працями, які видаються при активній підтримці керівництва вузу, він змушує рахувати цей заклад одним з осередків козацьких студій регіону. Хоча, за нашими спостереженнями, останнім часом Віктор Миколайович все більше переключається на вивчення історико-правознавчої проблематики та української історичної науки першої половини ХХ ст. Окрім В.М.Заруби, серед істориків Юридичної академії питання історії козацтва певною мірою відображені у працях ще одного талановитого випускника кафедри історії України ДНУ Д.Г.Каюка [13].

Ось таке не дуже чисельне, але добре озброєне і боєздатне „війнство”, серед якого, до речі, жінки займають ледве не провідне місце, протягом останнього часу наполегливо засвоює широкі та, як це не дивно звучить, незорані простори, здавалося б так добре знаного, „козацького періоду ” вітчизняної історії.

Однією з провідних проблем вивчення козацтва, яка успішно розробляється в дніпропетровській регіональній історіографії останніх років, стала історія козацтва як військової спільноти. Насамперед вона представлена в працях, в тому числі монографічного та дисертаційного жанру, І.С.Стороженка [14], В.М.Заруби [15], С.М.Каюк [16] та О.А.Репана [17]. Вони репрезентують, умовно кажучи, два основні напрямки козакознавства (причому, в різній мірі вони присутні у творчості кожного з цих дослідників). В центрі уваги першого домінують проблеми власне воєнної історії козацтва – еволюція структури козацьких підрозділів XVI – XVIII ст., способів ведення бойових дій, матеріально-технічного забезпечення армії, історія озброєння, козацької воєнної думки, воєнної дипломатії. Невід’ємною складовою таких досліджень є історія бойових операцій козацьких загонів, підрозділів, армій, аналіз їх причин, перебігу подій та результатів. Такий підхід переважає у працях І.С.Стороженка, В.М.Заруби та О.А.Репана.

Причому хочемо відзначити, що їм (не зважаючи на дуже відчутну державницько-народницьку історіографічну інерцію, характерну для сучасних

козакознавчих студій), а особливо текстам І.С. Стороженка, властиве прагнення не лише до уточнення існуючих традиційних інтерпретацій козацької історії, екстенсивного розширення пізнавального простору, але й до певної ревізії класичних стереотипів козакознавства. Насамперед це стосується перегляду характеру козацько-татарських стосунків під час Визвольної війни середини XVII ст., проблеми генези, локалізації та організації Запорозьких Січей до середини XVII ст. Особливо слід відзначити багаторічні і результативні зусилля Івана Сергійовича щодо з'ясування місця Жовтоводської битви, для чого, ще з кінця 80-х рр. він залучив до активних пошуків університетських археологів, створивши таким чином серйозні стимули для розгортання нетрадиційних напрямків регіональних археологічних студій, які до цього були цілком зорієнтовані на дослідження пам'яток первіснообщинної доби.

Другий напрямок у вивченні історії козацтва серед дніпропетровських фахівців репрезентований, насамперед, працями С.М.Каюк та О.А.Репана. В них, зрозуміло, реалізовані і традиційні підходи до вивчення козацтва як військової верстви. Але значною мірою присутнє, як у вигляді постановок, так і конкретних досліджень, розуміння необхідності значно розширити коло козакознавчої проблематики до масштабів глобальної історії стану в контексті не лише, а можливо не стільки, політичної, правової та військової історії, а, перш за все, господарських, соціо-культурних, ментальних процесів ранньомодерного часу в цілому. Особливу увагу, на наш погляд, варто звернути на дисертаційне дослідження О.А.Репана, в якому рельєфно поставлена проблема трансформації козацтва від військової спільноти до господарського стану земельних власників та вплив цього процесу на зміни у козацькому способі життя, етосі, менталітеті, нарешті, у якості бойових кондицій козацького війська Гетьманщини середини XVIII ст.

Близькі до наведених підходів праці С.М.Каюк, в центрі уваги яких світ військового, господарського, повсякденного життя задунайського козацтва.

Практично повний розрив з традиціями воєнної історії козацтва демонструє творчість Н.В.Ченцової, для якої властива прискіплива увага до проблем становлення козацького землеволодіння як у правовій, так і в соціально-економічній площині.

Стосунки Запорозької Січі та її населення з російською адміністрацією та їх реакції на офіційну політику колонізації Південної України в другій половині XVIII ст., відносини козаків з іноземними поселенцями розкриті в дослідженнях О.М.Посунько, присвячених здебільшого історії сербських адміністративно-територіальних утворень.

Уявлення про соціальну природу козацтва, його повсякденне життя суттєво доповнюють археологічні дослідження, які активно розгорнулися останнім часом. Починаючи з 2001р., тривають регулярні розвідки і розкопки археологів ДНУ на території Богородицької фортеці і її посаду. Зібрано і введено до наукового обігу численні колекції з нумізматики, сфрагістики, кераміки, дрібної пластики культового характеру, скла, побутових речей, фрагментів озброєння та амуніції. На підставі комплексних археологічних знахідок та джерелознавчих студій локалізовано місце розташування на

сучасній географічній карті топонімів XVII–XVIII ст. – Богородицької (Новобогородицької) фортеці, запорозького міста Самарь (Самара, Стара Самара), Старосамарського ретраншементу на північній околиці селища Шевченка (м. Дніпропетровськ). Археологічним шляхом вирішено дискусію стосовно розташування містечка Самарь та Богородицької фортеці.

Співробітниками лабораторії археології Придніпров'я під проводом І.Ф.Ковальової проведено археологічні розвідки Новосергіївської фортеці, споруд Української укріпленої лінії та Кодацького острова. Здійснено аерофотозйомку частини Української укріпленої лінії за допомогою параплану [18].

До археологічних студій університетських археологів за своїм характером наближається вивчення речових пам'яток та побутової козацької історії працівниками ДІМу. Зокрема, Н.В.Ченцова під час роботи в музеї розглядала пам'ятники і пам'ятні місця козацтва, що збереглися на Дніпропетровщині [19], Н.М.Мирошніченко присвятила своє дослідження народним картинам “Козак Мамай” та живописній козацькій колекції (портрети гетьманів, відображення козака – захисника і улюбленця українського народу) [20], Л.В.Безіна вивчала історію паління та керамічні козацькі люльки, які зберігаються або колись зберігались у музеї [21], О.В.Старік розпочав дослідження козацьких кам'яних надмогильних хрестів, здійснивши декілька наукових експедицій у сільські райони Дніпропетровської області (Апостолівський, Новомосковський, Магдалинівський, Дніпропетровський) [22], М.М. Тихонова реконструювала інтер'єри козацьких храмів [23].

Дослідження з козацької археології дозволяють значною мірою скорегувати, а часом і переглянути, існуючі стереотипи у висвітленні як історії козацтва, так і південноукраїнського регіону в цілому. Сама специфіка археологічних студій здатна також суттєво переакцентувати увагу фахівців з бойового минулого козацтва на вивчення його повсякденності, приземлити нерідко високопафосну історію знакового для українського історичного процесу стану, подивитися на проблеми його дослідження крізь призму соціальної історії.

Серед крупних і перспективних напрямків, які безпосередньо не стосуються історії козацтва, але тісно з нею пов'язані і активно останнім часом розробляються дніпропетровськими дослідниками, знаходиться історія становлення українського регіонального дворянства та бюрократії. Численні сюжети цієї великої теми так або інакше виходять на проблеми соціальної трансформації козацької еліти, а її дослідники „мають справу” з повсякденним життям, господарськими справами, службовою діяльністю, інтелектуальними вправами, менталітетом нащадків старшинських родів. Зазначимо, що, на наше переконання, праці в цій сфері Т.Ф.Литвинової, Б.О.Галя та Д.Г.Каюка вирізняються не лише високим рівнем професіоналізму, але значною мірою є піонерськими, такими, що здатні визначати розвиток цього напрямку вітчизняної історіографії в цілому.

Для дніпропетровського регіонального „цеху істориків” генетично властива зацікавлена небайдужість, навіть смак, до історіографічних та джерелознавчих студій. Причому таке зацікавлення – не стільки данина

обов'язковим фігурам вимог ВАКУ, а, як правило, глибоке розуміння самодостатньої цінності такого роду студій для розширення інформаційних можливостей вивчення історії козацтва (і будь якого іншого предмету дослідження), конструювання нових підвалин історичного пізнання, подолання методологічної відсталості вітчизняної історичної науки в цілому.

В працях абсолютної більшості дніпропетровських істориків, для кого козацькі сюжети є провідними, історіографічні екскурси є не лише природнім, а, навіть, обов'язковими. Окрім них проблеми історії вивчення козацтва піднімаються й у працях тих фахівців, для кого козацькі сюжети не є провідними. Відмітимо писання Г.М.Виноградова, О.І.Журби, С.В.Абросимової, В.І.Воронова [20] та інших.

Необхідно відзначити також особливу, ледь не сакральну для майже кожного дніпропетровського історика тему: „Д.І.Яворницький і...”, бібліографія якої незчисленна. Зрозуміло, що в такому контексті проблема вивчення студій з історії козацтва є однією з провідних. Серед всього надрукованого обсягу історіографічних, джерелознавчих та археографічних текстів масштабністю та вартістю височить мегапроект Дніпропетровського історичного музею з наукового видання епістолярної спадщини академіка, який знайшов найприхильніші відгуки наукової громадськості [25].

Справді, в колі професійного вивчення козацтва особливе місце займають зусилля Дніпропетровського історичного музею ім. Д.І.Яворницького, який, за нашими спостереженнями, окрім власне музейної праці, успішно вирішує наукові завдання на фундаментальному академічному рівні. Так, продовжуючи традицію ексклюзивних проєктів, співробітники музею С.В.Абросимова та Н.Є.Василенко підготували до перевидання унікальну публікацію, результат багаторічної копіткої праці, – твір Д.І.Яворницького „Запорож'є в остатках старини и преданиях народа” (СПб. 1888), де враховані власноручні правки, доповнення та зміни, що їх вносив сам автор. Сподіваємось, що вихід цієї книги, який запланований на листопад цього року під час святкування ювілею ученого, стане важливою подією не лише у регіональному козакознавстві.

Однією з провідних тем, які досліджують наукові співробітники ДІМу, є історія запорозького козацтва XV – XVIII ст. Музей має унікальну колекцію козацьких старожитностей, яку започаткували його фундатори О.М.Поль і Д.І.Яворницький [26]. Протягом останніх десяти років тривало вивчення і систематизація даної колекції (2000 одиниць зберігання), внаслідок чого створено “Каталог козацьких старожитностей Дніпропетровського історичного музею”. В цьому проєкті взяли участь наукові співробітники – Н.В. Ченцова (тепер працює в НГУ), А.С.Журба, Л.В.Безіна, Ю.А.Осадча, а також працівники відділу фондів, зокрема М.Й.Сердюк (археологічні речі), С.В.Абросимова (книги, архів), Т.А.Архипова (фотоматеріали) та інші.

На наукових конференціях музею, які відбуваються раз на два роки, теми з історії запорозького козацтва посідають одне з провідних місць, що знаходить відображення у наукових збірниках [27].

Музей активно працює над реалізацією різноманітних видавничих планів. Так, А.С.Журба взяла участь у підготовці до випуску книги “Україна – козацька

держава” (вийшла друком у видавництві ЕММА 2005 р.), написавши дві статті про козацьку колекції музею і козацькі проїжджі листи. Музей надав можливість упорядникам даного видання зняти на плівку майже 200 одиниць козацьких старожитностей, які увійшли в книгу як ілюстрації.

У 2000 р. музей взяв участь у заходах щодо перепоховання останків кошового отамана І.Д.Сірка в с. Капулівці Нікопольського району [28]. У 1995 – 2005 рр. здійснювалася широка виставочна робота щодо популяризації історії і старожитностей козацької доби. Зокрема, з фондового зібрання були створені та проекспоновані виставки: “Тії слави козацької...” (історична література, живопис); “Козак Мамай і його пісня” (народні картини XVIII ст.); “Запоріжжя в залишках старовини” (Д.І.Яворницький і колекція козацьких старожитностей). Протягом 2001-2004 рр. вищезазначені виставки продемонструвалися у Львові, Луцьку, Рівному, Києві, Чернігові, Одесі, Дніпродзержинську. В свою чергу, в Дніпропетровському історичному музеї експонувались козацькі скарби з Чернігівського історичного музею ім. В.В.Тарновського, а в жовтні 2002 р. – міжнародна виставка “Гетьманські клейноди та особисті речі Б. Хмельницького з Польщі, Росії, Швеції та України”, яку відвідало майже 50 тис. чоловік.

Щорічно до Дня козацтва – 14 жовтня, в музеї організуються і проводяться тематичні вечори з циклу “Запорожці наша слава!”. Розроблені сценарії спеціальних театралізованих занять для дітей молодшого віку про військове мистецтво, культуру та побут запорозького козацтва.

Завершуючи наш огляд, зазначимо що особливе, навіть унікальне місце серед дніпропетровських істориків належить Г.К.Швидько [29], про творчість якої в контексті проблематики цього тексту можна сказати, що вона синтезує, а нерідко і визначає, майже всі тематичні напрямки регіонального козакознавства, в багатьох з яких має незаперечний пріоритет. Певною мірою це і не дивно, бо без перебільшення можна сказати, що Ганна Кирилівна, часом у прямому розумінні, приводила за руку до козакознавчих студій як своїх безпосередніх учнів, так і захоплювала і надихала тих, хто потрапляв під вплив її творчої особистості та особистої творчості, множачи таким чином як ряди відданих козакознавців, так і їх попутників. І хоча в останнє десятиріччя в доробку Г.К. Швидько з даною проблематикою серйозно конкурує інтерес до різноманітних аспектів історії Катеринославщини-Дніпропетровщини XIX – першої половини XX ст., минуле козацтва продовжує займати почесне місце серед об’єктів її наукової уваги.

Насамперед це стосується проблем історії української держави і права. Саме Ганна Кирилівна відкривала читання цього курсу на юридичному факультеті Дніпропетровського держуніверситету, що в подальшому виросло у цілу серію навчальної та науково-дослідницької продукції, в якій історія козацького права та організації судової системи посіли головне місце [30].

Чудово розуміючи, що підмурком будь-якого концептуального дослідження є ґрунтовне засвоєння і критичне переосмислення історіографічної традиції, Г.К.Швидько за останній час головні зусилля на цьому фронті зосередила на двох головних сюжетах. Це – козацькі студії

А.О.Скальковського, а також розгляд цієї проблематики як сегменту історії південноукраїнського регіону в працях церковних діячів ХІХ ст. Як автор дослідницьких передмов та коментарів Г.К.Швидько взяла активну участь в організації двох фундаментальних проектів перевидання пам'яток вітчизняної історіографії [31].

Традиційним в творчості історика залишилося захоплення питаннями проблемного джерелознавства та археографії. Причому за останнє десятиліття Г.К. Швидько виявляла підвищений інтерес до вивчення джерел саме з історії козацтва та їх видання, віддаючи явну перевагу аналізу документальних комплексів. Найбільш значущою, на наш погляд, була археографічна публікація економіко-статистичного та демографічного опису Миргородського полку 1723 р., що стало справжньою подією не лише в регіональній, але й у загальноукраїнській археографії [32].

Г.К.Швидько наполегливо продовжувала дослідження документів російських та українських органів влади та судочинства на предмет виявлення та вивчення інформаційного потенціалу джерел з історії козацтва [33], проводила археографічний аналіз фамільних архівів старшини [34], активно залучалася до створення історії української архівної справи саме як автор розділів, присвячених козацьким архівам [35].

Не менш важливими як для формування дніпропетровського козакознавства, так і для визначення обличчя регіональної історіографії в цілому, стали, на наш погляд, педагогічні та організаційні зусилля Г.К. Швидько в напрямку підготовки наукових кадрів вищої кваліфікації, популяризації даної проблематики, згуртуванні дослідників історії ХVІІ-ХІХ ст., прищеплення прикладом власної творчості смаку до прискіпливого наукового аналізу, ґрунтовності дослідницьких процедур та висновків, відділення в праці історика наукового та ідеологічного.

Відзначаючи родові риси обличчя „дніпропетровської козащини” як регіонального напрямку козазнавчих студій, констатуємо властиве для нього намагання утриматися в рамках образу наукової історії. Наукової не у сенсі протиставлення фахового доробку науково-популярному жанру, а в розумінні прагнення до відстороненості та незаангажованості відносно актуальних суспільних завдань ідейно-політичного характеру.

Відмова від глорифікації козацтва та його місця у вітчизняній історії, підхід до його вивчення без ототожнюючи себе та сучасного історика суспільства з козацькою спільнотою далеких часів, – така дослідницька позиція хоча, без сумніву, не є достатньою, але абсолютно необхідною саме для того, щоб професійні козакознавчі студії залишалися в межах наукового дискурсу.

Впевнені, що за умов збереження належної якості дослідницької праці, продовження засвоєння сучасних методів та підходів історичного пізнання, орієнтованості на постановку і розв'язання нових, нетрадиційних, дискусійних проблем, дніпропетровське козакознавство має всі шанси стати одним з чинників повернення регіональною історіографією того особливого місця, яке вона займала з кінця 70-х до початку 90-х рр. Сподіваємося, що створення регіональної філії Інституту козакознавства сприятиме не лише згуртуванню

місцевих дослідників, але й зміцнить їх теоретико-методологічну озброєність, надасть нові стимули у формуванні виразного, специфічного обличчя „дніпропетровської козаччини”.

Бібліографічні посилання:

1.Плохій С. Козакознавство без кордонів: нотатки про користь порівняльного аналізу // УГО. – 2004. – Вип.10. – С. 63 – 84.

2.Хочу попередити, що традиційне сприйняття терміну “провінційний” як синоніму “меншовартісний”, “маргінальний”, немає нічого спільного з його широким використанням в сучасній історичній, в тому числі історіографічній, літературі для позначення регіональних специфік явища.

3.Летопись Екатеринославской ученой архивной комиссии” (1904 – 1915): Бібліографічний довідник / Укладачі: С.В. Абросимова, О.І. Журба, М.В. Кравець. – К., 1991. – 43 с.; Бібліографія праць вчених Дніпропетровського університету: Історія України XV – XVIII століть. 1918 – 1990 / Укладачі О.І. Журба, М.В. Кравець. – Д., 1992. – 76 с.; Список друкованих наукових та методичних праць професора М.П. Ковальського (1956 – 1995 рр.) // Дніпропетровський історико-археографічний збірник. – Д., 1997. – Вип. 1. – С. 74 – 100; За професією – історик, за покликанням – учений: До 50-річчя Абросимової Світлани Вікторівни: Біобібліографічний покажчик / Ред. колегія: Н.І. Капустіна, В.М. Бекетова, Т.І. Зворикіна. – Д., 2003. – 30 с.; Здійснення мрії: До ювілею Бекетової Валентини Михайлівни [Біобібліографічний покажчик]. – Д., 2004. – 20 с.; Швидько Г.К. До 60-річчя від дня народження: Біобібліографічний покажчик / Укладачі: О. Нефедова, В. Римар; вступна стаття Т. Литвинової. – Д., 2004. – 70 с.; Савчук Варфоломій Степанович: Біобібліографічний покажчик наукових та навчально-методичних праць / Упор.: Т. Гребінник, В. Вакулик; вступна стаття О. Пилипчик. – Д., 2005. – 100 с.; Старопечатные кириллические издания в Днепрпетровском историческом музее 1574 – 1800 гг. Каталог / Сост. С. Абросимова. – Д., 1988. – 45 с.; Книги гражданской печати XVIII века. Каталог музейной коллекции / Сост. С.В. Абросимова. – Д., 1989. – 47 с.; Епістолярна спадщина академіка Д.І. Яворницького: Каталог музейної колекції / Упор. С. Абросимова та інші. – Д., 1992. – 222 с.; Періодичні видання Катеринослава та Катеринославської губернії (1838 – 1917 рр.): Список / Укладачі: Сидоренко Н.М., Сидоренко О.І., Школьна О.Д. – К., Л., 1995. – 149 с.; Журба О.І., Абросимова С.В. Єдиційна археографія в Україні у XIX – XX ст.: Плани проекти, програми видань. Катеринославська учена архівна комісія (1903 – 1919 рр.) // Дніпропетровський історико-археографічний збірник. – Д., 2001. – Вип. 2. – С. 431 – 452.

4.Виноградов Г.М. Особливості джерельної бази праці Д.І.Яворницького «Історія запорізьких козаків» // Вчений-подвижник: Життєвий шлях та літературна спадщина відомого на Придніпров'ї археолога, історіографа, краєзнавця та етнографа Д.І. Яворницького (матеріали науково-практичної конференції, присвяченої 135-річчю з дня народження вченого, 26-27 жовтня 1990 р.). – Д., 1991. – С. 25 – 27; Він же. – Формування полково-сотенної адміністративної моделі доби Хмельниччини та Руїни (культурно-міфологічний та методологічний аспекти) // Наддніпрянська Україна: історичні процеси, події, постаті. – Д., 2001. – Вип.1. – С. 7 – 19; Він же. Відносини козацтва та селянства у ході Української національної революції XVII століття: нові методологічні аспекти проблеми // Питання аграрної історії України та Росії: Матеріали четвертих наукових читань, присвячених пам'яті Д.П. Пойди. – Д., 2002. – С. 11 – 14; Він же. Битва під Батогом. – Д., 2003. – 24 с. (У співавторстві з І.С. Стороженком).

5.Посунько О.М. Історія Нової Сербії та Слов'яносербії (1751 – 1764 рр.): Автореф. дис. ... канд. іст. наук. – Д., 1997. – 17 с.; Вона ж. Історія Нової Сербії та Слов'яносербії. – Запоріжжя, 1998. – 79 с.; Вона ж. Матеріали канцелярії Ново сербського корпусу до історії Нової Січі (1734 – 1775) // Заселення „задніпровських місць” у середині XVIII ст. // Наддніпрянська Україна: історичні процеси, події, постаті. – Д., 2001. – Вип. 1. – С. 39 – 47;

Вона ж. До історії гайдамацького руху у 50-60-х роках XVIII століття // Наддніпрянська Україна: історичні процеси, події, постаті. – Д., 2003. – Вип. 2. – С. 61 – 74; Вона ж. Взаємовідносини Запорозької Січі з Новою Сербією та Слов'яносербією // Південна Україна XVIII – XIX століття. – Запоріжжя, 1996. – Вип. 1. – С.21-26.

6.Литвинова Т.Ф. Суспільно-політичні аспекти етнічної самосвідомості українського козацтва у другій половині XVIII ст. // Українське козацтво: витоки, еволюція, спадщина. – К., 1993. – Вип. 3. – С. 163 – 167; Вона ж. Козацька проблематика у боротьбі Григорія Полетики за українські історичні права // Запорозьке козацтво в пам'ятках історії та культури. – Запоріжжя, 1997. – С. 182 – 187; Вона ж. Благодійність Лівобережного дворянства у першій половині XIX століття // Гуманітарний журнал. – 2001. – № 3–4. – С.47-55; Вона ж. Освітні традиції дворянства Лівобережної України в другій половині XVIII – на початку XIX століття // Схід-Захід. – Х., 2005. – Вип.7. – С. 52 – 63; Вона ж. “Сословные нужды и желания” дворянства Лівобережної України на початку XIX ст. // УІЖ. – 2005. – № 2. – С. 67 – 78; Вона ж. Господарські проекти М.П. Миклашевського // Сіверянський літопис. – 2005. – № 2–3. – С.38-42.

7.Журба О.І. Публікації з історії козацтва та Визвольної війни українського народу середини XVII ст. під проводом Б.Хмельницького на сторінках українського історичного журналу XVIII ст. // Дніпропетровський історико-археографічний збірник. – Д., 1997. – Вип.1. – С. 186 – 189; Він же. Регіональні особливості образу козака в українській антикварній історіографії // Сіверянський літопис. – 2001. – № 6. – С.59-62; Він же. “Устное повествование Н.Л.Коржа” в романтичному науковому дискурсі: нові підходи до проблеми авторства тексту // Гуманітарний журнал. – 2002. – № 2. – С.13-17; Він же. Публікації джерел та вивчення історії козацтва на сторінках харківських журналів першої чверті XIX століття // Сіверянський літопис. – 2003. – № 5 –6. – С. 94 – 101; Він же. Ф.Й. Туманський // УІЖ. – 2003. – № 3. – С. 124 – 137; № 6. – С. 119 – 131; 2004. – № 1. – С. 111 – 119; Він же. Становлення української археографії: люди, ідеї інституції. – Д., 2003. – 316 с.

8.Векленко В. Знахідки барочних хрестів кінця XVII – початку XVIII століття з території Богородицької фортеці і її посаду // Гуманітарний журнал. – 2003. – № 1. – С. 56 – 60; Він же. До уточнення місцезнаходження містечка Самара (Стара Самара) та Богородицької та Новосергіївської фортець // Наддніпрянська Україна: історичні процеси, події, постаті.– Д., 2003. – Вип. 2. – С. 241 – 247; Він же. Колекція натільних хрестів з території Богородицької фортеці // Проблеми археології Подніпров'я. – Д., 2002. – С. 135 – 150; Він же. Православні старожитності з території Богородицької фортеці // Проблеми археології Подніпров'я. – Д., 2003. – С. 51 – 67; Векленко В., Ковальова І., Шалобудов В. Археологічне вирішення дискусії стосовно розташування містечка Самарь та Богородицької фортеці // Український археографічний щорічник:– Київ – Нью-Йорк, 2004. – Вип. 8/9. – С. 190 – 221; Ковальова І.Ф. Свідчення міжнародної торгівлі з Присамар'ям // Археологічний літопис Лівобережної України. – Полтава, 2003. – №1. – С. 52 – 57; Вона ж. Свідчення польської торгівлі з Присамар'я // Україна і Польща у світовій історії: політика, економіка, культура. – Острог, 2002. – С. 135 – 150; Ковалёва И.Ф., Шалобудов В.Н. Печати, найденные в Богородицкой крепости и ее округе // Проблеми археології Подніпров'я. – Д., 2003. – С. 44 – 50; Маріна З.П. Археологічні дослідження Богородицької фортеці // Проблеми археології Подніпров'я. – Д., 2003. – С. 31 – 36; Вона ж. Нові дослідження археологічних пам'яток в пониззі Самари // Нові дослідження пам'яток козацької доби в Україні. – К., 2003. – Вип. 12. – С. 30 – 34; Шалобудов В.М. Знахідки фальшивих півтораків Сигізмунда III на території козацького містечка Самарь // Наддніпрянська Україна: історичні процеси, події, постаті. – Д., 2003. – Вип. 2. – С. 247 – 250; Він же. Находки монет на территории Богородицкой крепости // Проблеми археології Подніпров'я. – Д., 2002. – С. 123 – 134; Він же. Археологические разведки Богородицкой крепости и её округи в 2001 – 2002 годах // Гуманітарний журнал. – 2003. – № 1. – С. 91 – 93; Ковальова І.Ф., Шалобудов В.М. Нові знахідки особистих печаток Богородицьком фортеці // Історія і культура Придніпров'я. Невідомі та маловідомі сторінки: Науковий щорічник. – Д., 2005. – Вип. 2. – С. 17 – 23.

9. Ченцова Н.В. Документи Коша Нової Запорозької Січі як джерело до історії Катеринославщини: Автореф. дис. ... канд. іст. наук. – Д., 1992. – 16 с.; Вона ж. Атестати запорозьких козаків в архіві Коша Нової Запорозької Січі як джерело до вивчення козацьких біографій // Історія і особистість: Збірник наукових праць, присвячених 60-річному ювілею професора Г.К. Швидько. – Д., 2004. – С. 139 – 154; Вона ж. Осадчий села Кирилівка Павло про залюднення степового Подніпров'я // Гуманітарний журнал. – 2001. – №1-2. – С. 92 – 96; Вона ж. Питання формування козацького землеволодіння в працях українських істориків XIX – XX ст. // Історія і культура Придніпров'я. Невідомі та маловідомі сторінки: Науковий щорічник. – Д., 2005. – Вип. 2. – С. 29 – 49.

10. Галь Б.О. Інтеграція української еліти до політико-адміністративних структур Російської імперії у XVIII – першій третині XIX ст.: Автореф. дис. ... канд. іст. наук. – Д., 2001. – 16 с.; Він же. Визвольна війна українського народу в зображенні нащадків козацької старшини (друга половина XVIII – перша половина XIX ст.) // Соціально-гуманітарний вісник. – 1998. – № 1. – С. 100 – 105; Граф Григорій Розумовський і віденська гілка родини // Бористен. – 1999. – № 9. – С. 11 – 13; Він же. Проблема формування регіональної бюрократії на Лівобережній Україні (друга половина XVIII – початок XIX століття) // Дніпропетровський історико-археографічний збірник. – Д., 2001. – Вип. 2. – С. 10 – 19.

11. Поух А.В. До питання про походження козацтва. „Бродницька теорія” // Гуманітарний журнал. – 2003. – № 4. – С. 107 – 111; Він же. Традиції і звичаї як ключ до визначення козацьких предків // Історія і особистість історика: Збірник наукових праць, присвячених 60-річному ювілею професора Г.К. Швидько. – Д., 2004. – С. 127 – 134; Він же. Етнополітична ситуація на степовому кордоні як один із чинників генези українського козацтва (до історіографії проблеми) // Історія і культура Придніпров'я. Невідомі та маловідомі сторінки: Науковий щорічник. – Д., 2005. – Вип. 2. – С. 5 – 17.

12. Дивись біобібліографії С.В. Абросимової та В.М. Бекетової, а також: Абросимова С.В. Енциклопедист козаччини // УІЖ. – 2005. – № 4. – С. 4 – 46; Бекетова В.М. Портрет на дверях // Летопись Причорномор'я: Література, історія, археологія, нумізматики. – Херсон, 2001. – № 5. – С. 78 – 80; Журба А.С. Питання історії козацтва в „Истории Малой России” Д.М. Бантиша-Каменського // Під знаком Клію: Збірник статей на пошану О. Апанович. – Д., 1995 – С. 30 – 34; Вона ж. Воєнне мистецтво українського козацтва в оцінці Олексія Івановича Матроса // Під знаком Клію: Збірник статей на пошану О. Апанович. – Д., 1995 – С.174-178.

13. Каюк Д.Г. Формування катеринославського та херсонського дворянства в 60-ті рр. XVIII – на початку XIX ст.: Автореф. дис. ... канд. іст. наук. – Д., 2002. – 16 с.; Він же. Родина дворян Миклашевських в історії Південної України // Київська старовина. – 1999. – № 6. – С. 108 – 116; Він же. Поміщицька колонізація Південної України і Запорозька Січ // Історія і культура Придніпров'я. Невідомі та маловідомі сторінки: Науковий щорічник. – Д., 2005. – Вип. 2. – С. 49 – 62.

14. Стороженко І.С. Воєнне мистецтво Визвольної війни українського народу 1648 – 1654 рр.: Автореф. дис. ... канд. іст. наук. – Д., 1994. – 22 с.; Він же. Богдан Хмельницький і воєнне мистецтво у Визвольній війні українського народу середини XVII століття. – Д., 1996. – Кн.1: Воєнні дії 1648 – 1652 рр. – 320 с.; Він же. Богдан Хмельницький і Запорозька Січ кінця XVI – першої половини XVII ст. (генезис, еволюція та реформування її організаційної структури). – Кн. 2: Організаційні та етнічні структури українського козацтва кінця XV – середини XVII ст. (Монографія ще в рукопису. Випуск заплановано на кінець 2005 – початок 2006 рр. Орієнтовний обсяг – до 400 сторінок); Він же. // Збройні сили України від останньої третини XVII ст. – до кінця XVIII ст. // УІЖ. – 1998. – № 1. – С. 61 – 70; Він же. Реформування Запорозької Січі Богданом Хмельницьким // Київська старовина. – 1999. – № 2. – С. 10 – 28; Він же. Трансформація полкового устрою держави Б. Хмельницького в паланковий лад Січі // Гуманітарний журнал. – 2001. – № 3–4. – С. 10 – 16; Він же. Генезис організаційних структур українського козацтва у другій половині XVI століття // Наддніпрянська Україна: історичні процеси, події, постаті. – Д., 2003. – Вип. 2. – С. 21 – 40; Він же. Лицарська гіпотеза утворення Запорозької Січі // Київська старовина. – 2003. – № 5. – С. 23 – 34; Він же. Організаційні

структури козацтва, що передували утворенню Запорозькій Січі (друга половина XVI ст.) // Київська старовина. – 2004. – № 2. – С. 27 – 46; Він же. Перша Запорозька (Базавлуцька) Січ кінця XVI – першої половини XVII ст. // Київська старовина. – 2005. – № 1. – С. 35 – 59; № 2. – С. 34 – 59; Він же. Відродження Запорозької (Чортомлицької) Січі Богданом Хмельницьким // Київська старовина. – 2005. – № 3. – С.14-36.

15. Заруба В.Н. Походи російських та українських військ на Крим у 1687 та 1689 рр. // УІЖ. – 1992. – № 9. – С. 65 – 75; Він же. Архів компанійського полковника Іллі Новицького // Київська старовина. – 1992. – № 4. – С. 12 – 19; Він же. Украинское казацкое войско в борьбе с турецко-татарской агрессией (последняя четверть XVII в.). – Х., 1993 – 168 с.; Він же. Реєстрове військо Лівобережної України в останній чверті XVII століття // Гуманітарний журнал. – 2001. – № 3 – 4. – століття. – Д., 2003. – 464 с.; Він же. Українське козацьке військо в російсько-турецьких війнах останньої чверті XVII століття. – Л., 2004. – 36 с.

16. Каюк (Могульова) С.М. Задунайська Січ (1775 – 1828 рр.): Автореф. дис. ... канд. іст. наук. – Д., 1999. – 15 с.; Вона ж. Перші кроки Задунайського козацтва: про причини переходу запорожців до Туреччини // Південна Україна XVIII – XIX століття. – Запоріжжя, 1996. – Вип.2. – С.108-115; Вона ж. Зимівник останнього військового писаря Івана Глоби (документи з архіву Дніпропетровського історичного музею) // Історія і культура Подніпров'я. – Д., 1998. – С. 30 – 47 (у співавторстві з С.В. Абросимовою); Вона ж. Політика Новоросійського керівництва стосовно запорозького козацтва на початку XIX ст.: до питання формування Усть-Дунайського Буджацького козацького війська // Наддніпрянська Україна: історичні процеси, події, постаті. – Д., 2001. – Вип. 1. – С. 48 – 55; Вона ж. Роздуми над творенням історіографічного образу запорозького козака (на прикладі задунайського) // Історія і особистість: Збірник наукових праць, присвячених 60-річному ювілею професора Г.К. Швидько. – Д., 2004. – С.155-166.

17. Репан О.А. Козацтво Лівобережної України і російсько-турецька війна 1735-1739: Автореф. дис. ... канд. іст. наук. – Д., 2003. – 16 с.; Він же. Бунчукове товариство у 1735 – 1739 роках // Наддніпрянська Україна: історичні процеси, події, постаті. – Д., 2001. – Вип.1. – С.28-39; Він же. Рядове козацтво Лівобережної України в 1735 – 1739 роках // Наддніпрянська Україна: історичні процеси, події, постаті. – Д., 2003. – Вип.2. – С.48-60; Він же. Старшинський реєстр 1736 року // Дніпропетровський історико-археграфічний збірник. – Д., 2001. – Вип.2. – С.548-553; Він же. Урядова старшина Гетьманщини в російсько-турецькій війні 1735 – 1739 рр. // Збірник Харківського історико-філологічного товариства. – 2004. – Т.10 (Нова серія). – С.43-70.

18. Дякуємо В.О. Векленку за надану інформацію щодо розвитку козацької археології в ДНУ.

19. Ченцова Н.В. Козацькими місцями Дніпропетровщини // Регіональне і загальне в історії. – Д., 1995. – С.106-108.

20. Мирошніченко Н.М. Козацька тематика в колекції живопису ДІМ // Музей на межі тисячоліть. – Д., 1999. – С.85-87.

21. Безіна Л.В. Люльки з колекції Д.І.Яворницького: вціліле і втрачене // Скарби музеїв. – Д., 2005. – С.44-55.

22. Старік О.В. Некрополь в с. Мар'янському Апостолівського району Дніпропетровської області // Скарби музеїв. – Д., 2005. – С.96-98; Він же. Місцезнаходження, типи та кількість поховальних пам'яток XVII – XIX ст. на території Дніпропетровщини // Історія і культура Придніпров'я. Невідомі та маловідомі сторінки: Науковий щорічник. – Д., 2005. – Вип.2. – С.23-29.

23. Тихонова М.М. Інтер'єр запорозької церкви XVIII ст. на прикладі Покровського храму Нової Січі // Історія релігій в Україні: Науковий щорічник. 2005. – Л., 2005. – Кн.2. – С.790-796.

24. Воронов В.І. Запорозька Січ та козацтво в публікаціях О.М. Лазаревського // Запорозьке козацтво в пам'ятках історії та культури. – Запоріжжя, 1997. – С. 119 – 125.

25. Литвинова Т.Ф. Листи до Дмитра Яворницького [Рец. на кн.: Епістолярна спадщина академіка Д.І. Яворницького. – Д., 1997. – Вип.1: Листи вчених до Д.І. Яворницького / Упоряд.: С.В. Абросимова, А.І. Перкова, О.І. Піцик, Н.Г. Чередник; Вступ. ст. С.В. Абросимової, А.І. Перкової – 888 с.] // Київська старовина. – 1999. – №3. – С.172-175; Дмитрієнко М.Ф. [Рец. На

кн.: Епістолярна спадщина академіка Д.І. Яворницького. – Д., 1999. – Вип. 2: Листи діячів культури до Д.І. Яворницького / Упоряд.: С.В. Абросимова, Н.Є. Василенко та інші; Вступ. ст. С.В. Абросимової]. – Д., 1999. – 460 с.] // УДЖ. – 2005. – № 4. – С.210-213.

26. Див.: Абросимова С.В., Мицик Ю.А. Колекція документів з історії запорозького козацтва в зібранні Дніпропетровського історичного музею // Український археографічний щорічник. – К., 1999. – Вип.3–4. – С. 200 – 212; Абросимова С.В. Книга на Запорозькій Січі // Книжник. – 1991. – №6. – С.20-21.

27.3 минувшини Подніпров'я (збірник матеріалів наукової конференції, присвяченої Міжнародному дню музеїв, травень 1994 р.). – Д., 1995; Музей і майбутнє (доповіді і повідомлення наукової конференції до Міжнародного дня музеїв, травень 1997 р.). – Д., 1998; Збірник тез доповідей та повідомлень Міжнародної наукової конференції, присвяченої 150-літтю заснування Дніпропетровського історичного музею. – Д., 1999; Скарби музеїв: Матер. обл. наук. Конф. до Міжнар. дня музеїв 2003 р. – Д., 2005.

28. Бекетова В.М. К истории перезахоронения кошевого атамана Сирко // Летопись Причерноморья: Археология, история, литература, нумизматика. – Херсон, 1999. – № 3. – С.39-43.

29. Докладніше дивись: Литвинова Т.Ф. Біографічні нотатки до бібліографії Г.К. Швидько // Швидько Ганна Кирилівна: До 60-річчя від дня народження: Біобібліографічний покажчик. – Д., 2004. – С. 3 – 22.

30. Швидько Г.К. Історія держави і права України (X – початок XIX ст.). – Д., 1998. – 176 с.; Вона ж. Магдебурзьке право в Україні у XIV – XVIII ст. // Україна – Германия. Экономическое и интеллектуальное сотрудничество (XIX – XX вв.). – Д., 1998. – С. 6 – 14; Вона ж. Історія держави і права України: Навчально-методичний посібник. – Д., 2003. – 160 с.; Вона ж. Межові суди Гетьманщини (друга половина XVII – середина XVIII ст.) // Гуманітарний журнал. – 2003. – №. 4. – С. 84 – 89; Історія держави і права України: Хрестоматія для студентів юридичних факультетів вищих навчальних закладів України / Укладач, автор передмови, та коментарів Г.К. Швидько. – Д., 2003. – 344 с.

31. Швидько Г.К. Видатний дослідник історії Запорозької Січі А.О. Скальковський // Регіональне і загальне в історії. – Д., 1995. – С.94-96; Вона ж. А.О. Скальковський та його „Історія Нової Січі” // Скальковський А.О. Історія Нової Січі, або останнього Коша Запорозького. – Д., 1994. – С.3-16; Вона ж. Катеринославщина та її найвидатніші діячі духовного звання (XVIII – XIX ст.) // Макаревський Ф. Материалы для историко-статистического описания Екатеринославской епархии. Церкви и приходы прошедшего XVIII столетия. – Д., 2000. – С.3-26.

32. Швидько Г.К. Компут і ревізія Миргородського полку 1723 р. – Д., 2004. – 335 с.

33. Швидько Г.К. Документи канцелярії Новоросійської губернії до історії Запорозької Січі напередодні її скасування // Південна Україна XVIII – XIX ст. – Запоріжжя, 1998. – Вип.3. – С.30-35; Вона ж. Документи РГВІА про торгівельні відносини між Запорозькою Січчю та Гетьманщиною у другій половині XVIII ст. // Південна Україна XVIII – XIX ст. – Запоріжжя, 1999. – Вип. 4. – С. 9 – 15; Вона ж. „Генеральне слідство про маєтності” як джерело до історії Гетьманщини першої половини XVIII ст. // Питання аграрної історії України і Росії (XVIII – XX ст.). – Д., 1999. – С. 46 – 53; Вона ж. Актові джерела до історії Запорозької Січі // Південна Україна XVIII – XIX ст. – Запоріжжя, 2000. – Вип.5. – С.9-18; Вона ж. Джерела до історії діяльності митниць Гетьманщини XVIII століття // Вісник Академії митної служби України. – 2001. – №4. – С.118-124; Вона ж. Діловодчі акти козацьких органів влади як джерело до історії Гетьманщини другої половини XVII–XVIII століття // Дніпропетровський історико-археографічний збірник. – Д., 2001. – Вип.2. – С.317-329.

34. Швидько Г.К. Фамільні архіви Гетьманщини: археографічний аналіз публікацій // Український археографічний щорічник. – К., 2002. – Вип. 7. – С. 13 – 22.

35. Швидько Г.К. Зміни в адміністративно-територіальному устрої України-Гетьманщини в другій половині XVII – та їх вплив на становище архівів // Нариси історії архівної справи в Україні / За ред. І. Матяш та К. Климової. – К., 2002. – С. 89 – 102.